

УДК 81`23

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/77-2-28>**Христина КУХАРУК,**
*orcid.org/0009-0008-0374-3666**в. о. завідувача кафедри журналістики, реклами та зв'язків з громадськістю
Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила»
(Івано-Франківськ, Україна) khrystyna.v.kukharuk@ukd.edu.ua*

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ МАРКЕРИ ПСИХОФІЗИЧНОГО СТАНУ ОЧІКУВАННЯ СМЕРТІ У ТЕКСТАХ ОЛЕСЯ УЛЬЯНЕНКА

У статті укладена типологізація лінгвостилістичних маркерів психофізичного стану суб'єкта, а саме – очікування смерті на матеріалі тексту Олеся Ульяненка «Зимова повість». Візуалізовано кількісно-якісні показники за допомогою інфографіки та інтерпретовано їхню семантичну функцію. Виявлено кількісно та семантично домінуючі лінгвостилістичні маркери з погляду семантичної функціональності. Описано два основні типи маркерів: стан очікування смерті і стан спостереження смерті. В обох виявлено, де саме переважають лінгвостилістичні маркери – в авторській чи у прямій мові. Методи, які використані у статті: при класифікації лінгвостилістичних маркерів – типологічний, при виявленні семантичних, а подекуди й синтаксичних функцій – описовий, контекстуальний застосовано в інтерпретації одного з підвидів лінгвостилістичних маркерів на позначення стану спостереження смерті, що експлікується синтаксичними вузлами. У результаті дослідження виявлені та типологізовані лінгвостилістичні маркери, що виражають психофізичний стан очікування смерті та стан спостереження смерті. У вигляді діаграм і таблиць представлено їхні кількісні (числові) та якісні (змістові) показники. У змістовому контексті інтерпретовано їхні семантичні та синтаксичні функції. На підставі кількісних показників, доведено, що у процесі опису психофізичного стану суб'єкта – очікування смерті, основною і домінуючою семантичною функцією є саме вітаїстична, а не, як видається на перший погляд, танатична. І оприявлюється вона фактично в авторській мові, а не у мовленні лінгвістичних суб'єктів тексту. У той же час психофізичний стан спостереження смерті експлікується через лінгвостилістичні маркери, що функціонують у мовленні лінгвістичного суб'єкта тексту Олеся Ульяненка. Останні мають більш розмаїту чисельну палітру, що виявляється як у тропях, так і в буквальному прозовому семантичному значенні. Укладено доказову базу того факту, що лінгвостилістичні маркери на позначення окреслених психофізичних станів художнього суб'єкта є представлені меншою мірою на лексичному рівні, а здебільшого – на синтаксичному. Це зумовлено контекстуальними семантико-синтаксичними особливостями, які потребують ширшого змістового ландшафту. Лінгвостилістичні маркери у художньому тексті є увіражниками психофізичних станів лінгвістичного суб'єкта, а саме стану очікування смерті. А їхні кількісно-якісні характеристики дозволяють довести семантичні функції на лексичному та синтаксичному рівнях.

Ключові слова: експлікатори, лексична та синтаксична функції, вітаїстична і танатична семантика, візуалізація даних.

Khrystyna KUKHARUK,
*orcid.org/0009-0008-0374-3666**Acting Head of the Department of Journalism, Advertising, and Public Relations
King Danylo University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) khrystyna.v.kukharuk@ukd.edu.ua*

LINGUISTIC MARKERS OF PSYCHOPHYSICAL STATE OF ANTICIPATING DEATH IN OLES ULYANENKO'S TEXTS

The article formulates a typology of linguistic stylistic markers of the psychophysical state of the subject, namely the anticipation of death, based on the text of Oles Ulyanenko's «Winter Tale». Quantitative and qualitative indicators are visualized using infographics and their semantic function is interpreted. Quantitatively and semantically dominant linguistic stylistic markers are identified from the perspective of semantic functionality. Two main types of markers are described: the state of anticipating death and the state of observing death. In both cases, it is determined where linguistic stylistic markers predominate-whether in the author's language or in direct speech. The methods used in the article include: typological for classifying linguistic stylistic markers, descriptive for identifying semantic and sometimes syntactic functions, and contextual for interpreting one of the subtypes of linguistic stylistic markers denoting the state of observing death, which is explicated by syntactic nodes. As a result of the study, linguistic stylistic markers expressing the psychophysical state of anticipating death and the state of observing death are identified and typologized. Their quantitative (numerical) and qualitative (content) indicators are presented in the form of diagrams and tables. In the content context, their semantic and syntactic functions are interpreted. Based on quantitative indicators, it is proven

that in the process of describing the psychophysical state of the subject-anticipation of death the main and dominant semantic function is vitalistic, rather than, as it might seem at first glance, thanatological. It is actually manifested in the author's language, not in the speech of the linguistic subjects of the text. At the same time, the psychophysical state of observing death is explicated through linguistic stylistic markers that function in the speech of the linguistic subject of Oles Ulyanenko's text. The latter have a more diverse numerical palette, which is manifested both in tropes and in literal prose semantic meaning. A factual basis is established that linguistic stylistic markers denoting the outlined psychophysical states of the artistic subject are represented to a lesser extent at the lexical level, and mostly at the syntactic level. This is due to contextual semantic-syntactic features that require a broader content landscape. Linguistic stylistic markers in the artistic text are expressors of the psychophysical states of the linguistic subject, namely the state of anticipating death. Their quantitative and qualitative characteristics allow proving semantic functions at the lexical and syntactic levels.

Key words: explicators, lexical and syntactic functions, congratulatory and funereal semantics, data visualization.

Постановка проблеми. Психофізичні стани суб'єкта тексту «Зимова повість» Олеся Ульяненка есплікуються за допомогою лінгвостилістичних маркерів. Зокрема стан очікування смерті та стан спостереження смерті. З погляду власне лінгвістики та мовленнєвих засобів цей аспект психофізичних станів художнього суб'єкта ще не розглядали.

У статті окреслено новий підхід до розуміння психофізичного стану лінгвістичного суб'єкта – очікування смерті, а саме через виявлення лінгвостилістичних маркерів цього стану. Обґрунтовується лінгвостилістична експлікація психофізичного стану очікування смерті, виокремлюється типологія маркерів. Основним методом дослідження є описовий. При аналізі лінгвостилістичних маркерів використовується типологічний метод. Контекстуальний аналіз застосовується при інтерпретації семантичних функцій лінгвостилістичних маркерів психофізичного стану очікування смерті у тексті Олеся Ульяненка.

Аналіз досліджень. На складових змісту і форми, як зауважує Тетяна Єщенко, та їх взаємній кореляції, а також на спробі систематизувати текстуальні категорії побудоване бачення лінгвостилістичного аналізу тексту (Єщенко, 2009: 205).

Вивчення лінгвостилістичних маркерів у художньому авторських текстах досліджували

Олена Штонь, Анастасія Стаднік (Штонь, Стаднік, 2022) у контексті розмовності, Світлана Шабат-Савка з погляду емоційно-експресивних складових (Шабат-Савка, 2022). Експресивні категорії з погляду літературної стилістики досліджувала Ольга Пуніна (Пуніна, 2016).

Мета статті – виявити і типологізувати лінгвостилістичні маркери психофізичного стану очікування смерті на матеріалі тексту Олеся Ульяненка. Описати їхню семантичну функцію у тексті. Візуалізувати за допомогою інфографіки кількісно-якісні показники лінгвостилістичних маркерів.

Виклад основного матеріалу. Особливістю лінгвістичного суб'єкта тексту Олеся Ульяненка «Зимова повість» є мовленнєва ретрансляція психофізичного стану смерті. Вона виявляється у безпосередньому ставленні мовця до танатичних аспектів, у їх передчутті, у роздумах про них тощо. Але, що не менш важливо, через вітаїстичні семантичні лінгвостилістичні одиниці категорія смерті теж репрезентується (див. Діаграма 1).

Загальний кількісний показник лінгвостилістичних маркерів зі семантикою вітаїзму – 8, зі семантикою танатосу – 7, що у відсотковому співвідношенні становить 53% і 47%.

Восновному лінгвостилістичним маркером на позначення психофізичного стану суб'єкта перед вмиранням є метафора (див. табл. 1). Саме вона

Діаграма 1

Таблиця 1

Лінгвостилістичні маркери стану суб'єкта перед вмиранням в авторській мові

№	Лінгво-стилістичні маркери	Семантична функція	Цитата в авторській мові зі семантикою вітаїстичності	Цитата в авторській мові зі семантикою танатосу
1	Метафора у синтаксичній ролі предиката.	У значенні вмирає, стагнація процесу, не продовження його.		«тоді він підіймався, підступав до заграбованого вікна й дивився, як вода стікає в калюжі, вітер ганяє оберемки води, а понизу <i>мертво залягало</i> » [тут і далі у цитатах курсив авторки статті]
2	Метафора виражена обставиною способу дії.	Лежить щось смертоносне.		«калюжі лежали тремтливими ртутними плямами»
3	Метафора виражена обставиною місця.	Щось порізане, чому завдали рану.		«впирався поглядом у рожевий розруб між землею і небом»
4	Предикат на позначення самотності.	Неможливість жити в насолоді, а відтак нудьга і мука. Що свідчить про бажання жити.	«він нудився від того, що <i>не міг нікого полюбити</i> »	
5	Метафора, виражена складною синтаксичною конструкцією – складнопідрядним реченням.	Жінка як ланка між життям і смертю, що тягне до життя.	«навіть у камері, згадував <i>жінку тільки як той ланцюжок, що єднав той світ, за стінами, з голубами, яблунями, низьким небом і ще чимось</i> »	
6	Додаток, виражений іменником на позначення процесуально-сті.	З появою цього слова з'являється усвідомлення смерті і починається її очікування.		«виголосив про час виконання <i>вироку</i> »
7	Нагромадження додатків.	Сенситивні відчуття, пов'язані з жінкою, а відтак контраст із передсмертям.	«тюремники, від котрих линув густий <i>дух мила, солодкого жіночого поту, домашньої кухні</i> »	
8	Метафора виражена додатком, який займає домінуючу семантичну функцію.	В основі – порівняння зі стрільбою.	«Його лише драгували спини сторожі, запах мила і безкінечне <i>бабахання ходи</i> – цокотіння підбитих крицею чобіт»	
9	Предикат, виражений інфінітивом доконаного виду, щоб поглибити значення слова.	Намагання вхопитись за клаптики життя спогадами.	«На східцях він тужив мізки, хотів <i>утямити в останні хвилини життя</i> »	
10	Метафора	Глибоко занурювався у спогади та аналіз. Жаль і туга за усім незреалізованим.	«І чим довше йшли, то він глибше <i>падав на дно</i> свідомості, але – без подиву – нічого там не знаходив, окрім маленького <i>вогника жалю, чогось невикористаного</i> ».	

11	Означення виражене дієприкметни-ком.	Вказівка на попередні розстріли.		«Вийшли на подвір'я, що лежало вологе від дощу, і він уперся поглядом у <i>подовбану стіну</i> ».
12	Додаток, який вміщує домінантне семантичне навантаження.	Алюзія на попередні розстріли – конвеєр виroku і смерті.		«Солдати повагом, не поспішаючи принесли <i>дерев'яного щита із засохлими плямами крові</i> ».
13	Означення виражене дієприкметни-ком.	Стан заціпеніння, коли завмирають життєві процеси, але по факту людина жива.		«Він стояв, випнувши підборіддя, <i>задерев'янілий</i> , бачив, як згори засвітився ліхтар і <i>засліпив очі</i> ; <i>почув клацання запобіжників на пістолетах</i> , а відтак голос, по якому він упізнав тонкогубого чоловіка».
14	Додаток, який вміщує домінантне семантичне навантаження.	Відворотність смерті.	«Ліхтар погас, і він довго не бачив, як чоловік читав гугнявим голосом <i>наказ про амністію</i> ».	
15	Метафора	Стан страху.	«Ну, нічого, свинопаси, не хвилюйтеся, я до вас ще повернуся, – сказав <i>накінець і відчув, як холодний піт стікає рівчаком спини</i> ».	

становить 47% від загальної кількості усіх маркерів (15). Це можна пояснити тим, що психофізичний стан суб'єкта в очікуванні смерті не має конкретних номінацій, натомість в основі пояснення стану є порівняння і перетворення, перенесення за подібністю.

Другим за кількісним показником маркером є додаток. Поділ за принципом художніх засобів і питомо синтаксичних функцій зумовлений тим, що є поділ на метафоричне і буквально значення висловлювань. Щоб окреслити семантичні функції останніх, потрібно ввести їх у систему класифікації, наприклад, за синтаксичною функцією. За кількісною характеристикою, додатків є 4, звісно, що текстових прикладів більше.

Хоча за класичним принципом додаток виконує другорядну функцію у реченні стосовно повноти, змісту тощо, однак у «Зимовій повісті» Олеся Ульяненка саме у додатку міститься домінантна смислова функція. Через неї чи з її допомогою маркується психофізичний стан очікування смерті у мовленнєвого суб'єкта (див. Таблиця 1).

Власне предикатів та означень є порівно – по 2. Хоча варто зазначити, що й метафори теж виражені предикатами, додатками тощо.

За допомогою інфографіки візуалізуємо кількісно-семантичні показники (див. Діграма 2).

Як видно, саме художній засіб займає кількісно-домінантне місце у тексті – 7 з 15. А висловлювання буквального змісту – 4, 2, 2 з 15. І хоча нехудожніх засобів вираження – кількісно більше в сумі, та все ж якщо розглядати конкретно кожен маркер окремо – тропи переважають.

Окрім окреслення мовленнєвими засобами стану очікування смерті лінгвістичного суб'єкта, є ще маркери, що репрезентують стан спостереження смерті (Кухарук, 2024). Із загального контексту життя лінгвістичний суб'єкт «Зимової повісті» Олеся Ульяненка виокремлює саме ті фрейми, які стосуються травматичної події життя – очікування розстрілу. Для нього це тригер, що зринає в кожному *образі, символі*: «похоронна процесія», «з посинілого обличчя покійника», «груди давило там, де повинна влучити куля» (Ульяненко, 2006). За нашими підрахунками текстових прикладів цього лінгвостилістичного маркера є 5 (Кухарук, 2024).

Також є ряд *словосполучень, фраз, частин складного речення*, у яких репрезентовано семантику смерті, мертвих тіл, процесу похорону, вбивства. Серед них такі: «у ньому є щось від недокоханого помічника вбивці», «помпезний кінець свого життя», «не допустити великого кровопролиття», «Він добре знав, як вичитується вирок, але

Діаграма 2

вирок не вичитували, а просто перевели в іншу камеру» (Ульяненко, 2006). У сумі таких маркерів є 23 (Кухарук, 2024).

Окрім власне вказівки на смерть, її спосіб, процес, об'єктів є ще слова-тригери, які асоціюються зі смертю насильницького характеру. Серед таких – *номінативна лексична одиниця* «кат»: «Кат зняв балахон. Перед ним стояв батько», «Тінь великої голови Ката пробігла стінами і згасла на ліногравюрі», «Я її вішав, – кинув Кат. – Ти за все заплатиш, сволото, – спокійно сказав він, але потім затнувся, пхнув Ката ногою в груди і вискочив на чистий сніг» (Ульяненко, 2006). Прикладів такого лінгвостилістичного маркера у тексті Олеся Ульяненка – 21 (Кухарук, 2024).

Ще одним лінгвостилістичним маркером є *опис процесу вбивства, насильства, що передуює смерті*: «Останнє, про що він сьогодні подумав, як східцями котилася безголова лялька», «Він пройшов в іншу кімнату. Оксана висіла між шафою та мініатюрною китайською вбиральною. Кінчики пальців зачіпали зібганий на підлозі килим» (Ульяненко, 2006). Загалом у тексті кількісний показник цього маркера – 10 (Кухарук, 2024).

Напротивагу власне номінативній одиниці, яку виокремлено як маркер, є також *художня деталь виражена концептом «м'ясо»*. Ідентифікуємо її як концепт, бо вона несе більше семантико-функціональне навантаження, ніж номінація, і асоціюється з предметом розпаду, розкладення, що

пов'язане з відмиранням: «Сморід гнилого м'яса», «На підвіконні в тарілі м'ясо. М'ясо засмерділося, і білі черви вовтузилися в жовто-брунатній масі» (Ульяненко, 2006). Цих прикладів тільки 2. І хоч кількісно вони умовно програють порівняно з іншими лінгво-стилістичними маркерами, проте семантично створюють і підсилюють експресивну функцію у «Зимовій повісті» Олеся Ульяненка.

Ще одним маркером на позначення спостереження смерті є *афоризм*. Ці авторські афоризми з алюзіями до першоджерельних щодо образів текстів підсилюють експресивну глибину висловлювання, і характерні не для авторської мови, як це було у маркерах очікування смерті, а для прямої мови лінгвістичних суб'єктів тексту. Наприклад: «Убивши Юду, не зробиш з нього праведника, а людство щасливим», «Людей можна зрівняти тільки повідрубавши усім голови», «Кожен вартий себе, – одмовив Кат», «Час іде, Генерале. Але жоден тиран не зупинив його» (Ульяненко, 2006). Афористичних маркерів у тексті 4 (Кухарук, 2024).

Окремим лінгвостилістичним маркером виводимо *абзаци з описом фреймів смерті, вбивства*. Адже без розуміння контексту та підтексту попередніх і наступних синтаксичних одиниць та вузлів зміст ситуації навколо смерті, вбивства тощо залишається неточний і неповний: «... подався до шафи, витягнув звідти автомат. Не обертаючись, одягнув шкірянку, кинув зброю до сумки і вже на порозі повернув голову: – Про-

щай. – Жінка плакала. Засмаглими щоками бігли два струмочки. Очі горіли рівним, спокійним світлом» (Ульяненко, 2006). У сумі цих маркерів у тексті 10 (Кухарук, 2024).

Візуалізуючи зібрані дані, бачимо співвідношення кількісних (числових) та якісних (змістових) показників лінгвостилістичних маркерів (див. Діаграма 3).

Як видно, загальна кількість лінгвостилістичних маркерів стану спостереження смерті – 75. Маркерів на позначення образів, символів – 7%, словосполучень, фраз, частин складного речення – 31%, номінативної одиниці «кат» – 28%, опису процесу вбивства, насильства, що передує, смерті – 13%, художньої деталі вираженої концептом «м'ясо» – 3%, афоризмів – 5%,

абзаців з описом фреймів смерті, вбивства – 13% (див. Діаграма 4).

Важливо зауважити, що лінгвостилістичні маркери стану спостереження смерті, як правило, функціонують в системі прямої мови лінгвістичного суб'єкта тексту Олесея Ульяненка.

Висновки. Лінгвостилістичні маркери психофізичного стану очікування смерті у суб'єкта тексту «Зимова повість» Олесея Ульяненка діляться на 2 семантичні підвиди: стан суб'єкта перед вмранням та стан спостереження смерті. Перший реалізовується у тексті за допомогою семантичних величин: вітаїзму і танатосу й експлікується такими лінгвостилістичними маркерами, як метафора, додаток, предикат, означення. При чому вітаїстична семантика на позначення очікування

Діаграма 3

Діаграма 4

смерті художнім суб'єктом у лінгвостилістичних маркерах становить 53% від загальної кількості.

Стан спостереження смерті оприявлюється у тексті за допомогою більшої палітри маркерів та реалізовується здебільшого у прямій мові лінгвістичних суб'єктів. Лідерами серед них є словосполучення, фрази, частини складного речення, натомість художня деталь, виражена концептом «м'ясо» має найменшу кількісну організацію – 3%. Проміжне за кількісною ознакою місце займають такі маркери, як образи, символи, номінативна одиниця «кат», опис про-

цесу вбивства, насильства, що передує, смерті, афоризми, абзаци з описом фреймів смерті, вбивства.

Подальше дослідження лінгвостилістичних маркерів психофізичних станів лінгвістичного суб'єкта стосовно очікування, спостереження смерті у художньому тексті має ряд перспективних векторів не тільки в інших текстах Олесь Ульяненка, але й його сучасників. Зокрема потребують детальнішого вивчення семантичні функції цих маркерів у контексті експресіоністського стилю автора, про що теж ідеться у цій статті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Єщенко Т. Лінгвістичний аналіз тексту. Київ: Академія, 2009. 205 с.
2. Кухарук Х. Таблиця даних. *Drive.google*: веб-сайт. URL: <https://drive.google.com/file/d/1Smtj32BdGGQNPzvBf11Z7ApdGsHiFdIN/view?usp=sharing>.
3. Пуніна О. Самітний геній. Олесь Ульяненко. Літературний портрет. Київ: Академія, 2016. 288 с.
4. Ульяненко Олесь. Зимова повість. *Read-Books.club*: веб-сайт. URL: <https://read-books.club/5716-zimova-povist-oles-uljanenko.html>.
5. Шабат-Савка С. Повтор як емоційно-експресивний маркер поетичного ідіолекту Богдана Мельничука. *Лінгвостилістичні студії*. Луцьк, 2022, № 16. С. 122–134. URL: <https://lingvostud.vnu.edu.ua/index.php/lingvostud/libraryFiles/downloadPublic/13>
6. Штонь О., Стаднік А. Лінгвостилістичні маркери розмовності в художній оповіді Олександра Вільчинського. «*Південний архів*». Івано-Франківськ, 2022. № 91. С. 6–13. URL: <https://pa.journal.kspu.edu/index.php/pa/article/view/824/814>.

REFERENCES

1. Yeshchenko T. (2009) *Linhvistychnyi analiz tekstu*. [Linguistic Text Analysis]. Kyiv: Akademiia, 205 p. [in Ukrainian].
2. Kukharuk Kh. *Tablytsia danykh*. [Data Table]. Drive.google: website. URL: <https://drive.google.com/file/d/1Smtj32BdGGQNPzvBf11Z7ApdGsHiFdIN/view?usp=sharing> [in Ukrainian].
3. Punina O. (2016) *Samitnyi henii*. Oles Ulianenکو. *Literaturnyi portret*. [Solitary Genius. Oles Ulyanenکو. Literary Portrait]. Kyiv: Akademiia, 288 p. [in Ukrainian].
4. Ulyanenکو Oles. *Zymova povist*. [Winter Tale]. *Read-Books.club*: website. URL: <https://read-books.club/5716-zimova-povist-oles-uljanenko.html> [in Ukrainian].
5. Shabat-Savka S. (2022) *Povtor yak emotsiino-ekspresyvnyi marker poetychnoho idiolektu Bohdana Melnychuka*. [Repetition as an Emotional-expressive Marker of Bohdan Melnychuk's Poetic Idiolect]. "*Linhvostylistychni studii*". № 16. pp. 122–134. URL: <https://lingvostud.vnu.edu.ua/index.php/lingvostud/libraryFiles/downloadPublic/13> [in Ukrainian].
6. Shtonya O., Stadnyk A. (2022) *Linhvostylistychni markery rozmovnosti v khudozhnii opovidi Oleksandra Vilchynskoho*. [Linguostylistic Markers of Colloquial Language in Alexander Vilchynsky's Short Story]. "*Pivdennyi arkhiv*". Ivano-Frankivsk, № 91. pp. 6–13 URL: <https://pa.journal.kspu.edu/index.php/pa/article/view/824/814> [in Ukrainian].